Mioara KOZAK

ÎNALT – STRUCTURI DISCURSIVE NOMINALE ÎN POEZIA EMINESCIANĂ

În imaginarul eminescian adjectivul „înalt" conotează o semantică a înălțării, specifică ființei umane, dar și ființei lumii. „Înaltul" este nu doar linia ascensiunii verticale a infinirii, ci și expresia abstractă a speranței: „înaltul" contrazice pesimismul eminescian.

Cuvântul – semn lingvistic central în funcționarea limbii – generează, în lirica eminesciană, asocieri și determinări inedite, poezia fiind un sistem de semne și un text lingvistic în egală măsură. Funcția poetică este cea care declanșează o stare de spirit specială în procesul de decodificare a mesajului lingvistic-artistic conținut în poem. Adjectivul – element central în desfășurarea discursului lingvistic – conține în sine, în solidaritatea sens – expresie, direcțiile principale de organizare sintactică a textului poetic.

Determinarea este „interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor și *obiectul* denumit de substantiv, din perspectiva cunoașterii în interiorul relației clasă – constituenți. [...] Determinarea are mai ales conținut sintactic; dezvoltarea unor funcții sintactice echivalează cu ieșirea substantivului din condiția lexicală"[1].

A. **Construcții cu** (1) **determinativ antepus:**

a) „Și se-ncheagă prin **naltele**[2] dome*" (*Eco*);

b) „Ce departe e pământul și ce **nalți** trunchii pădurii" (*Memento mori*);

c) „Iar de pragu-i sunt unite **nalte** scări de negre stânci" (*Memento mori*);

d) „Dar el cade – și s-așază ale mării **nalte** unde" (*Memento mori*);

e) „Peri din ceru-i rece, zbură din **naltu**-i loc" (*Povestea*).

* Toate sublinierile ne aparțin – *M.K.*

BDD-A20591 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:21 UTC)

În inversiune (topica subiectivă), adjectivul calificativ „înalt", folosit și cu forma „nalt", generează un lirism ascensional și gestionează o poetică a infinirii – verticalitate ilimitată: „naltele dome", „ce nalți trunchii" (un superlativ absolut), „nalte scări", „nalte unde", „naltu-i loc". Între pământ și înălțimea trunchiurilor pădurii se conturează o axă verticală: „Ce departe e pământul și ce *nalți* trunchii pădurii" (*Memento mori*). Natura imaginarului romantic are „înălțimea" veșniciei – ilimitarea, infinirea, în vreme ce pământul ține de perisabil. Ascensiunea se creează prin parcurgerea unor trepte – „*nalte* scări de negre stânci" (*Memento mori*) ce par a duce în vecie, creându-se, astfel, o deschidere spre alte universuri. Re-așezarea sau ordinea se face prin căderea valurilor mării – „s-așază ale mării *nalte* unde" (*Memento mori*), creându-se aici o relație de antinomie: „s-așază" (jos) „nalte unde" (de sus) – un spațiu „ondolant". E interferarea celor două planuri: orizontal și vertical, expresie a dinamicii universului. În dezvoltarea semnificației poetice, epitetul exprimat prin adjectiv (atribut adjectival) cu regentul substantival „loc" – „*naltu*-i loc" (*Povestea*), are conotația „locului de sus", „locul menit din cer", de unde entitatea neînsuflețită aspiră la „murire". „Naltu(-i) loc" este expresia poetică a „infinitului și infinirii" eminesciene (cf. Noica).

B. **Construcții cu** (2) **determinative antepuse:**

a) „Și surâzând vom adormi sub **înaltul**, *vechiul* salcâm" (*Sara pe deal*);

b) „Acolo în fundul mării, în **înalte**-*albastre* hale" (*Memento mori*);

c) „Cu câtă inspirare eu, cu cât **înalt** *ceresc* avânt" ([*Din când în când*]);

d) „Gândiri de-o *nobilă*, **naltă** răscoală" (*Demonism*);

e) „Frunza deasă smălțuiește **nalta**, *verdea* boltitură" (*Memento mori*).

Epitete antepuse în dublă determinare, „înaltul, vechiul" (*Sara pe deal*), cu regentul circumstanțial de loc „salcâm", poartă semnificația arhaității, a unei lumi originare, în care ființa își găsește împlinirea prin iubire. Antepuse, adjectivele „înaltul, vechiul" preiau articolul substantivului „salcâm", conferind expresivitate prin numirea unui *anume salcâm*, conotație a arborelui sacru. *Adormirea* este aici intrarea în starea de vis, ca prelungire a fericirii depline prin iubire, a ființei. *Înaltul* se găsește în abis – „Acolo în fundul mării, în *înalte-albastre* hale" (*Memento mori*) sau în vegetalul romantic: „Frunza deasă smălțuiește *nalta*, *verdea* boltitură" (*Memento mori*).

„Avântul" romantic e sinonimul zborului, prin prezența adjectivului „ceresc". „Inspirarea" e de natură divină: „Cu câtă inspirare eu, cu cât *înalt ceresc* avânt" ([*Din când în când*]). Dubla determinare adjectivală sporește „de înțelesuri" semnificația poetică.

În versul „Gândiri de-o *nobilă*, *naltă* răscoală" (*Demonism*) întâlnim solidaritatea paradoxală între atributele adjectivale „nobilă" și „naltă" și substantivul regent „răscoală". În cadrul construcției nominale bimembre cele două epitete conduc, dincolo de asocierea opozantă, înspre gândul înalt al schimbării în bine; perioadele revoluționare, schimbările profunde sunt elemente ce compun imaginarul romantic. „Răscoala" pare să aibă ca referință un omonim: „frământarea" – frunte (de poet) „bătută de gânduri".

BDD-A20591 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:21 UTC)

C. **Construcții cu** (3) **determinative antepuse:**

a) „Și din ce în ce mai *mândre*, mai **înalte**, mai *frumoase* / Sunt pădurile antice" (*Memento mori*);

b) „Dar mai *puternic*, mai **nalt**, mai *dulce* / Îi pare legea de a iubi" (*Filozofia copilei*);

c) „Preced pe *mândrul*, [**naltul**], *frumosul* Viitor" (*Mureșanu. Tablou dramatic*).

„Când epitetul funcționează ca nume predicativ, verbul *a fi* mediază descoperirea estetică a unor însușiri [...] cu rol activ în organizarea semnificației poetice."[3] Gradația realizată prin construcția „din ce în ce" (având gradul de intensitate de superioritate progresivă[4]) surprinde, în momente succesive, prin tripla determinare antepusă, frumusețea naturii antice. Nume predicative, cele trei adjective epitete așază natura în mit: „Și din ce în ce mai *mândre*, mai *înalte*, mai *frumoase* / Sunt pădurile antice" (*Memento mori*). Interpus între alte două epitete (adjective calificative precum: „*mândre*" – „*frumoase*"; „*puternic – dulce*"), „*înalt*", nearticulat sau articulat, propune o ascensiune a devenirii: dinspre trăsătura individual-umană spre atributul vag-universal, dinspre uman spre cosmic. „Înaltul" este nu doar linia ascensiunii verticale a infinirii, ci și expresia abstractă a speranței: „înaltul" contrazice pesimismul eminescian.

D. **Construcții cu** (1) **determinant postpus:**

a) „Și în nori și-n ceruri **nalte**?" (*Floare albastră*);

b) „Și să-mi răsai din marea de suferinți, **înaltă**, / Ca marmura eternă ieșită de sub daltă – [să-mi răsari *tu, femeie*]" (*Gelozie*);

c) „Sub bolta ***cea* înaltă** a unei vechi biserici" (*Strigoii*);

d) „Munții **înalți** la cer străbat, se vede" ([*În căutarea Șeherezadei*]);

e) „Poarta **naltă** de la templul unde secolii se torc" (*Memento mori*);

f) „Paltenii **nalți** și bătrânii stejari și brazii cei vecinici" (*Mitologicale*);

g) „Cu de flori straturi **înalte** ca oaze zâmbitoare" (*Memento mori*).

„Cerurile nalte" (*Floare albastră*) sunt cele ale gândirii în care ființa se poate pierde prin „cufundare". Elementul predicativ suplimentar „*să*-mi *răsai* din marea de suferinți *înaltă*" numește triumful prin suferință. Metafora „marea de suferinți" concentrează în nucleul semantic iubirea generatoare de suferință, iar suferința, formă de purificare ce aduce, mai apoi, detașarea: „Și să-mi răsai din marea de suferinți, *înaltă*, / Ca marmura eternă ieșită de sub daltă" – [să-mi răsari *tu, femeie*] (*Gelozie*). În topică obiectivă adjectivul „înalt" oferă revelații sugestive în construcțiile „Munții înalți la cer străbat" [*În căutarea Șeherezadei*] – natura, prin tendința ascensională, se îndreaptă către cosmic – sau „Poarta *naltă* de la templul unde secolii se torc" (*Memento mori*), numind în semnificația poetică cerescul, loc sacru unde timpul se măsoară într-o altă dimensiune. Peisajul paradisiac cu straturi de flori „ca oaze zâmbitoare" alcătuiește spațialitatea descriptivului romantic, așezat în ireal: „Cu de flori straturi *înalte* ca oaze zâmbitoare" (*Memento mori*).

BDD-A20591 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:21 UTC)

E. **Construcții cu** (2) **determinative postpuse:**

a) „Zgomotul creștea ca marea *turburată* și **înaltă**" (*Scrisoarea III*);

b) „Un trup **înalt** și *mlădiet*" (*Diana*);

c) „Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu **nalt** și *mare*" (*La mormântul lui Aron Pumnul*);

d) „Lângă teiul **nalt** și *vechi*" (*Făt-Frumos din tei*);

e) „Văzut-am o copilă *dulce*-**înaltă**" (*Odin și poetul*).

Dubla determinare prin epitetele „turburată" și „înaltă" introduce în semantica epitetului ideea de personificare susținută în expresie și prin comparația „zgomotul [luptei] ...ca marea *turburată* și *înaltă*", care devine factor activ în conturarea semnificației poetice. Ambele epitete, „*turburată* și *înaltă*", sunt legate solidar de regentul substantiv „marea", articulat enclitic, așezat într-o topică obiectivă: „Zgomotul creștea ca marea *turburată* și *înaltă*" (*Scrisoarea III*).

Construcția „geniu *nalt* și *mare*" (*La mormântul lui Aron Pumnul*), prin dubla determinare adjectivală, circumscrie personalitatea ființei însemnate, a cărei moarte este adânc deplânsă. Frumusețea romantică are atributele delicateței și iarăși ale „unduiosului" (linie „ondolantă"): „Un trup *înalt* și *mlădiet*" (*Diana*).

F. **Construcții cu** (3) **determinative postpuse:**

a) „Iar talia-i **naltă**, *gingașă*, *subțire*" (*O călărire în zori*);

b) „Cu ochi *căprii*, **nalți** *mândri* ca arborii de fag" (*Când crivățul cu iarna*);

c) „Iară munții **nalți** și *negri*, *înțelepți* de bătrânețe" ([*Peisaj*]).

Aceeași frumusețe diafană se regăsește în versul „Iar talia-i *naltă*, *gingașă*, *subțire*" (*O călărire în zori*), unde tripla determinare adjectivală circumscrie frumusețea unui imaginar sensibil. „Cu ochi *căprii*, *nalți mândri* ca arborii de fag" (*Când crivățul cu iarna*) – privirea e spiritualizată; „ochii nalți" e sintagma echivalentă gândului înalt; epitetul cromatic „căprii" numește adâncimea privirii „mândre". Semeția privirii, *naltă* și *mândră* „*ca* arborii de fag", realizează prin comparație topica obiectivă. Semeția adânc-demonică a munților – „munții *nalți* și *negri*" [*Peisaj*] – e asociată în imaginarul romantic înțelepciunii. „Bătrânețea" e sinonimă cu „înțelepciunea", structura propunând o prelungire semantică a determinantului nominal, iar „munții" oferă perspectiva profunzimii materiale a ființei lumii. Natura stă sub semnul începuturilor.

G. **Construcții cu** (4) **determinative postpuse;**

a) „Într-o limbă *aspră* / Și *veche* – însă *clară* și **înaltă**" (*Odin și poetul*);

b) „Flori [...] sclipesc *tainice* în soare / Unele-*albe*, **nalte**, *fragezi*, ca argintul de ninsoare" (*Egipetul*).

Conjuncția adversativă „însă" lămurește semnificația poetică: limba este „*aspră* și *veche*", „însă *clară* și *înaltă*" (*Odin și poetul*), întrucât tocmai „vechimea" îi conferă spirit înalt. „Limba" e cuvântul începuturilor: „La început a fost Cuvântul...", așezat în taina lumii. În tainică sclipire stau florile, într-un peisaj miracol: „Flori

BDD-A20591 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:21 UTC)

[...] sclipesc *tainice* în soare / Unele-*albe*, *nalte*, *fragezi*, ca argintul de ninsoare" (*Egipetul*). Construcția cu element predicativ suplimentar – „sclipesc tainice" – angajează în imaginarul romantic misterul vegetalului, umanizat aici prin epitetul „tainic". Epitetele „albe, nalte, fragezi" completează semnificația poetică prin conotația semantică a purității, verticalității, prospețimii și candorii vegetalului.

H. **Construcții cu determinative ante- și postpuse (mixte):**

a) „Se apropie-*argintoasă* umbra **nalt**-a unui înger" (*Înger și demon*);

b) „Tot mai **nalți** trunchii pădurii *ca stâlpi mari și suri* se urcă" (*Memento mori*);

c) „Prin întuneric văd **înalte** / Chipuri *de sfinți* p-iconostas" (*Vis*).

În structura „Se apropie-*argintoasă* umbra *nalt*-a unui înger" (*Înger și demon*), elementul predicativ suplimentar „se apropie-*argintoasă*" definește întregul ansamblu al imaginii poetice, prin chipul angelic, materializând „umbra *nalt*-a unui înger". Imaginea serafică încărcată de strălucire spirituală, „argintoasă", e completată de hierofania tandră a verticalității – „umbra naltă". Determinarea ante- și postpusă regentului substantival „umbra" (cu morfemul determinării hotărâte) – „*argintoasă* umbra *nalt*-a unui înger" sporește expresivitatea imaginii poetice, desprinse dintr-un imaginar al sacralității. În imaginea nocturn-onirică răzbat „*înalte*/ Chipuri *de sfinți* p-iconostas" (*Vis*), iar epitetul substantival „de sfinți" motivează apariția nocturnă, prin puterea de a ieși din întuneric prin sacralitate, revelată celui ce cunoaște misterul înalt.

În versul: „Tot mai **nalți** trunchii pădurii *ca stâlpi mari și suri* se urcă" (*Memento mori*), prin stilistica elementului predicativ suplimentar al lexemului „nalți", se remarcă nu doar parcursul ascensional al „trunchilor" (regent nominal), ci, în special, se relevă gradația ascensiunii marcată prin asocierea procesuală a verbului „se urcă".

Notă. E aceeași imagine graduală prezentă și în versul din grupajul D/ b: Și [tu]să-mi răsai din marea de suferinți, **înaltă**, / Ca marmura eternă ieșită de sub daltă – [să-mi răsari *tu, femeie*] (*Gelozie*) – „răsărirea", ivirea ca „înălțime" e gradată, progresivă.

NOTE

[1] D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 54.

[2] Lexemul „înalt" cu formele paradigmatice „nalt", „înaltul", „înaltele" etc. din grupajele A, B ocupă poziția sintactică de atribut adjectival, cu excepția sintagmelor A/ b; C/ a, b, unde are funcția sintactică de nume predicativ, iar în sintagmele de la punctele D/ b și H/ b are funcția de element predicativ suplimentar: „trunchii se urcă mai înalți".

[3] D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 272.

[4] D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 90.

BIBLIOGRAFIE

1. D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
2. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000.
3. C. Noica, *Introducere la miracolul eminescian,* Editura Humanitas, București, 1992.
4. E. Papu, *Despre stiluri*, Editura Eminescu, București, 1986.
5. A. Rosetti, *Limba poeziilor lui Eminescu*, ESPLA, București, 1956.

BDD-A20591 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:21 UTC)